

Na brehách tých Dunaj viného
 O Slovanské sme ľubé mládežní;,
 A ruka w ruce na Erage ľubé rody;,
 Na fine vody Dnepra zpomínati.

Uviesť ty vody doff. pravo, Bratie!
 Ho geých brehách zas budeš chodiť;
 Dáleho Dunaj od Dnepra viného,
 Keť o Slovanské vždy budeš mysliti.

na brehách Dunaja Bratom svému Remaci Bwandiči
 k. 1842 die 7. května. psal na památku
 Ludewig Samuelowicz Skho

Na obálke: 1. strana: . . .

*Na brehách širých Dunaje siného
o Slovanstve sme sobe mluvívali
a ruka v ruce na kraje Tvé rodní,
na siné vody Dněpra zpomínali.*

*Uzřeš ty vody dosti skoro, bratře,
po jejích brehách zas budeš choditi.
Daleko Dunaj od Dněpra siného,
než o Slovanstve vždy budem myslíti.*

*Bratru svému Izmaeli Ivanoviči psal na památku na brehách Dunaje l. 1842
dne 7. května Ludevít Samuelovič Štúr.*

*Báseň vznikla pri průležitosti pobytu I. I. Sreznevského na Slovensku, napí-
saná je na listovom papieri s tlačenou rytinou bratislavského hradu. Z rukopis-
nej pozostalosti L. Štúra. LAMS.*

*4. strana: B. Weinwurm — I. Vécsey: obytné domy Nová doba na Vajnorskej
ceste v Bratislave, postavené v rokoch 1934—1940. Jedno a dvojizbové byty
s úplným vybavením boli určené pre robotníkov a zamestnancov. Foto H. Fia-
lová*

*Koncovky na stranách 293, 309, 319, 362, 369, 379 sú pečate bratislavských
spolkov. K článku E. Mannovej. Foto A. B. Mann*

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horvá-
thová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján
Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský,
Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

Úvod	245
Kalesný, František: Slováci v starej Bratislave	247
Gajdoš, Peter: K problematike demografického vývoja Bratislavy od konca 19. storočia do súčasnosti	259
Kovačevičová, Soňa: Ludové byty, štvrte a centrá Bratislavy v 19. a 20. storočí	267
Kantár, Ján: Ludové stavby v prímestských častiach Bratislavy	281
Kalesný, František: Spôsob života a bývanie meštianskych vrstiev Bratislavy koncom 19. a zač. 20. storočia podľa dobových opisov	295
Kusý, Ivan: Obytné prostredie medzivojnovovej Bratislavy v slovenskej beletristickej literatúre	311
Salner, Peter: Štruktúra bratislavskej rodiny v prvej polovici 20. storočia a jej vývinové tendencie	321
Paríková, Magdaléna: Služobníctvo v Bratislave v prvej polovici 20. storočia	331
Stoličná, Rastislava: Bratislavské „ludové kuchyne“ v prvej štvrtine 20. storočia	341
Feglová, Viera: Charakteristika kultúrneho kalendára Bratislavy na konci 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia	347
Luther, Daniel: Z histórie vianočných hier v Bratislave a Prievoze	355
Mannová, Elena: Spolky v Bratislave v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia	363
Nosáľová, Viera: Kroj ako reprezentatívny odev bratislavských stredných vrstiev v medzivojnovom období (1918—1938)	371
Falťanová, Lubica: Bratislavskí obchodníci v období medzi prvou a druhou svetovou vojnou	381
Hlôšková, Hana: K povestovej tradícii Bratislavy	395

Skalníková, Olga: Etnografické výzkumy veľkomesta v Československu	403
Fojtík, Karel: Výzkum mesta a delnictva v zahraničnej literatúre sociologické a etnografické	413
Kovářů, Věra: Brněnská předměstí a jejich vztah k městu v 19. a 20. století	429
Svobodová, Jana: K podílu brněnských architektů na řešení bytové otázky ve 20. a 30. letech 20. století	437
Divičanová, Anna: Kontaktné zóny slovenského obyvateľstva v Maďarsku s mestským prostredím na prelome 19. a 20. storočia	443
Csanádi, Gábor — Ladányi, János: Zónové plánovanie miest a stavebné zóny v Budapešti	457
Nieder Müller, Péter: Mestská kultúra — ľudová kultúra	467
Leščák, Milan: Poznámky k zameralniu etnografického výskumu Bratislavy	481

DISKUSIA

Filová, Božena: Teoretické východiská, vedecký a spoločenský cieľ úlohy ŠPZV IX-8-4 „Historické a etnografické aspekty formovania a rozvíjania socialistického spôsobu života“	486
--	-----

ROZHLADY

Za Branimirom Brataničom (Ján Podolák)	499
Bilaterálna maďarsko-slovenská národopisná konferencia (Zora Apáthyová-Rusnáková)	501
Medzinárodná konferencia „Etnokultúrne procesy, tradície a súčasnosť“ vo Evove (Milan Leščák)	504
Konferencia Medzinárodnej asociácie pre štúdium a šírenie slovenských kultúr (MAIRSK) (Viera Gašparíková)	506
Konferencia „Vesnické sídlo a dvůr v kultúrne historických, geografických a funkčných vzťahoch (archeologicko-	

-etnografické paralely“ (Juraj P o d o b a)	507	нами в словацкой беллетристической литературе	311
16. etnomuzikologický seminár v Jihlave (Soňa Burlasová)	509	Салнер, Петер: Структура братиславской семьи в первой половине 20-го века и ее эволюционные тенденции	321
Súťaž študentskej vedeckej odbornej činnosti na Katedre etnografie a folkloristiky FFUK v Bratislave v roku 1986 (Juraj Z a j o n c)	511	П а р и к о в а, Магдалена: Прислуга Братиславы в первой половине 20-го века	331
RECENZIE		Столлична, Растислава: Братиславские «народные кухни» в первой четверти 20-го века	341
Venkovské město 1. (Juraj P o d o b a)	512	Феглова, Вера: Характеристика культурного календаря Братиславы в первых десятилетиях 20-го века	347
S. Švecová: Lazy v 19. a 20. storočí (Ján Botík)	513	Лутер, Даниел: Из истории рождественских игр в Братиславе и Приевозе	355
H. Johnová: Šperk (Karol Strelec) .	515	М а н н о в а, Елена: Общества в Братиславе во второй половине 19-го и первой половине 20-го веков	363
Istoriko-etnografický atlas Pribaltiki — zemľedélie (Peter Slavkovský)	518	Носалева, Вера: Национальный костюм как репрезентативная одежда братиславских средних слоев в межвоенный период (1918—1938)	371
Narodna tvorčist ta etnografija 1985 (Mikuláš Nevrlý)	520	Фалтянова: Любича: Братиславские торговцы в период между двумя мировыми войнами	381
M. Stingl: Kunst der Südsee (Viktor Krupa)	522	Хлошкова, Гана: К традиции преданий г. Братислава	395
G. J. Goriň: Škirjani promisli zachidnich oblastej Ukraini (Jarmila Palíčková-Pátková)	525	С к а л н и к о в а, Ольга: Этнографические исследования крупного города в Чехословакии	403
Likarski ta hospodarski poradyky XVIII. st. (Mikuláš Mušíňka)	526	Ф о й т и к, Карел: Исследование города и рабочих в зарубежной литературе социологической и этнографической	413
Paezija baracby (Mikuláš Mušíňka)	526	К о в а р ж у, Вера: Предместья г. Брно и их отношение к городу в 19 и 20 веках	429
K. V. Kvitka: Vybrani staty (Mikuláš Mušíňka)	528	С в о б о д о в а, Яна: К доле архитекторов г. Брно в разработке жилищного вопроса в 20-ых и 30-ых годах 20-го века	437
T. Smoliňska: Jo wóm trocha poľosproviom... (Gabriela Kiliánová) .	529	Д и в и ч а н о в а, Анна: Контактные зоны словацкого населения в Венгрии с городской средой на рубеже 19-го и 20-го веков	443
Paremiologičeskije issledovanija (Zuza Profantová)	531	Ч а н а д и, Габор — Л а д а н и, Янош: Зональное планирование городов и строительные зоны в г. Будапешт	457
M. Kuusi: Proverbia septentrionalia (Zuza Profantová)	533	Н и д е р м у л л е р, Петер: Городская культура — народная культура	467
A. I. Mazin: Tradicionnyje verovanija i obriady Evenkov-Oročonov (Emília Horváthová)	535	Лешчак, Милан: Замечания к направлению этнографического исследования Братиславы	481
СОДЕРЖАНИЕ		ДИСКУССИЯ	
СТАТЬИ		Ф и л о в а, Божена: «Исторические и этнокультурные аспекты формирования	
Введение	245		
Калесни, Франтишек: Словаки в древней Братиславе	247		
Гайдош, Петер: К проблематике демографического развития г. Братислава с конца 19-го века по современность	259		
Ковачевичова, Соња: Народные квартиры, районы и центры г. Братислава в 19 и 20 веках	267		
Кантар, Ян: Народные постройки в пригородных районах Братиславы	281		
Калесни, Франтишек: Образ жизни и жилье городских слоев Братиславы в конце 19-го и в начале 20-го веков	295		
Кусы, Иван: Жилая среда Братиславы в период между двумя мировыми вой-			

и развития социалистического образа жизни» — теоретические предпосылки, научные и общественные цели исследования в Чехословакии 486

ОБЗОРЫ

За Бранимиром Братаничем (Ян Подолак) 499
 Двусторонняя венгерско-словацкая этнографическая конференция (Зора Апативова-Руснакова) 501
 Международная конференция «Этнокультурные процессы, традиции и современность» в г. Львов (Милан Лешчак) 504
 Конференция Международной ассоциации по изучению и распространению славянских культур (МАИРСК) (Вера Гашпарикова) 506
 Конференция «Деревенское селение и двор в культурно исторических, географических и функциональных отношениях (археологическо-этнографические параллели)» (Юрай Подоба) 507
 16-ый этномузикологический семинар в г. Йиглава (Соња Бурласова) 509
 Соревнование студентской научной специальной деятельности на Кафедре этнографии и фольклористики ФФУК в Братиславе в 1986 г. (Юрай Заец) 511

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Einleitung 245
 Kalesný, František: Die Slowaken im alten Bratislava 247
 Gajdoš, Peter: Die demographische Entwicklung der Stadt Bratislava vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart 259
Kovačevićová, Soňa: Volkswohnungen, Volksviertel und Volkszentren in der Stadt Bratislava im 19. und 20. Jahrhundert 267
 Kantár, Ján: Die Volksbauten in der Vorstadtgemeinden Bratislavas 281
 Kalesný, František: Die Lebensweise und Wohnkultur der bürgerlichen Schichten in Bratislava um die Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert nach zeitgemäßen Beschreibungen 295
 Kusý, Ivan: Das Wohnumfeld in Brati-

slava in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen und sein Reflex in der slowakischen Belletristik 311
Salner, Peter: Die Struktur der Bratislavaer Familie in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts und ihre Entwicklungstendenzen 321
 Paríková, Magdaléna: Die Dienerschaft in der Stadt Bratislava in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts 331
Stoličná, Rastislava: Die Bratislavaer „Volksküchen“ im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts 341
Feglová, Viera: Charakteristik des Kulturkalenders der Stadt Bratislava in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts 347
Luther, Daniel: Zur Geschichte der Weihnachtsspiele in der Stadt Bratislava und in der Vorstadtgemeinde Prievoz 355
 Mannová, Elena: Die Vereine in Bratislava in der zweiten Hälfte des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts 363
Nosálová, Viera: Die Tracht als repräsentative Kleidung der Mittelschichten in Bratislava im Zeitraum von 1918 bis 1938 371
Falfanová, Ľubica: Die Kaufleute in der Stadt Bratislava in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen 381
Hlôšková, Hana: Zur Sagentradition der Stadt Bratislava 395
 Skalníková, Olga: Ethnographische Erforschungen der Grossstadt in der Tschechoslowakei 403
 Fojtík, Karel: Erforschung der Stadt und der Arbeiterschaft in soziologischen und ethnographischen Auslandsliteratur 413
 Kovářů, Věra: Vorstadtgemeinden der Stadt Brno und ihre Beziehung zur Stadt im 19. und 20. Jahrhundert 429
 Svobodová, Jana: Zum Anteil der Architekten der Stadt Brno an der Lösung der Wohnungsfrage in 20. und 30. Jahren des 20. Jahrhunderts 437
 Divičanová, Anna: Kontaktzonen der slowakischen Bevölkerung in Ungarn mit den Stadtmilieu um die Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert 443
 Csanádi, Gábor — Ladányi, János: Zonenplanung der Städten und die Bauzonen in Budapest 457
 Niedermüller, Péter: Stadtkultur — Volkskultur 467
Leščák, Milan: Bemerkungen zur Orientation der ethnographischen Erforschungen der Stadt Bratislava 481

DISKUSSION

- Filová, Božena: Theoretische Ausgangspunkte, wissenschaftliches und gesellschaftliches Ziel der Forschungsaufgabe „Historische und ethnokulturelle Aspekte der Formierung und Entwicklung der sozialistischen Lebensweise“ in der Tschechoslowakei 486

RUNDSCHAU

- Branimir Bratanič ist gestorben (Ján Podolák) 499
 Bilaterale ungarisch-slowakische ethnographische Konferenz (Zora Apáthyová-Rusnáková) 501
 Internationale Konferenz „Ethnokulturelle Prozesse, Traditionen und die Gegenwart“ in Lwow (Milan Leščák) 504
 Die Konferenz der Internationalen Assosiation für Studium und Verbreitung der slawischen Kulturen (MAIRSK) (Viera Gašpariková) 506
 Konferenz „Die Dorfsiedlung und das Hof in kultur-historischen, geographischen und funktionellen Beziehungen (archäologisch-ethnographische Parallelen)“ (Juraj Podoba) 507
 16. ethnomusikologischen Seminar in Jihlava (Soňa Burlasová) 509
 Der Wettbewerb der ethnographischen wissenschaftlichen Studentenbetätigung an der Universität J. A. Komenskýs in Bratislava im J. 1986 (Juraj Zajonc) 511

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

- Introduction 245
 Kalesný, František: Slovaks in Old Bratislava 247
 Gajdoš, Peter: On the problems of demographic development of Bratislava from the end of the 19th century till the present time 259
 Kovačevičová, Soňa: Folk flats, quarters and centres of Bratislava in the 19th and 20th century 267
 Kantár, Ján: Folk constructions in the suburban parts of Bratislava 281
 Kalesný, František: The way of life and dwelling of the citizen strata of

- Bratislava by the end of the 19th at the beginning of the 20th century 295
 Kusý, Ivan: Dwelling environment of the inter-war Bratislava in Slovak literature 311
 Salner, Peter: The structure of the family in Bratislava in the first half of the 20th century and its trends of development 321
 Paríková, Magdaléna: Servants in Bratislava in the first half of the 20th century 331
 Stoličná, Rastislava: The Bratislava "folk quisines" in the first quarter of the 20th century 341
 Feglová, Viera: Characterization of the cultural calendar of Bratislava at the end of the 19th c. and in the first decades of the 20th century 347
 Luther, Daniel: From the history of Christmas plays in Bratislava and Prievoz 355
 Mannová, Elena: Associations in Bratislava in the second half of the 19th century and in the first half of the 20th c. 363
 Nosálová, Viera: Folk costume as a representative dress of the Bratislava middle strata within the inter-war period (1918—1938) 371
 Falfánová, Lubica: Shopkeepers in Bratislava within the interwar period 381
 Hlôšková, Hana: On the tradition of tales in Bratislava 395
 Skalníková, Olga: Ethnographic researches of the city in Czechoslovakia 403
 Fojtík, Karel: Research of town and workers in foreign sociological and ethnographic literature 413
 Kovářů, Věra: The suburb of Brno and their relations towards the city in the 19th and 20th century 429
 Svobodová, Jana: On the contribution of the architects from Brno to the solution of housing problems in twenties and thirties of the 20th century 437
 Divičanová, Anna: Contact zones of the Slovak population in Hungary with the city environment at the turn of the 19th and 20th centuries 443
 Csanádi, Gábor — Ladányi, János: Zonal planning of cities and building zones in Budapest 457
 Niedermüller, Péter: The city culture — folk culture 467
 Leščák, Milan: Notes on the orientation of ethnographic research of Bratislava 481

K POVEŠTOVEJ TRADÍCII BRATISLAVY

HANA HLŔŠKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V posledných rokoch vydali vydavateľstvá Mladé letá a Tatran niekoľko zbierok povestí určených detskému čitateľovi. Medzi nimi boli tri tituly z pera renomovaných autorov kníh pre deti, Márie Ďuričkovej a Ruda Morica — *Prešporský zvon*, *Dunajská kráľovná* a *Zvon lumpov*.¹ Knihy sú súbormi autorských spracovaní povestí viažúcich sa k Bratislave. Obaja umelci podriadili výber látok svojim fabulačným zámerom, pričom mali na zreteli predovšetkým určenie zbierok detskému čitateľovi, podľa čoho aj pristúpili k výberu ideovo či dejovo nosných látok. Autori uvádzajú, že za východiskový materiál im slúžili podania zaznamenané dobovou tlačou — v bratislavských periodikách, práce historického zamerania o dejinách Bratislavy, špeciálne zbierky bratislavských povestí J. Oravského a K. Benyovszkého, ako aj V. Plicku, ďalej čerpali z práce bratislavského archívára O. Fausta *Zo starých bratislavských zápisníc* a použili aj iné archívne pramene.²

Hodnotenie spôsobu ako Mária Ďuričková a Rudo Moric rešpektovali folklórne špecifikum tohto povestového materiálu a aký výsledný umelecký tvar mu dali, vyžadovalo by si samostatný príspevok. Keďže však zatiaľ ešte nebola povestovým podaniam Bratislavy venovaná sústredená odborná pozornosť,

pokusíme sa v tomto prvom príspevku stručne načrtnúť látkové a motivické okruhy týchto podaní, tak ako sa vyskytovali v spomínaných publikovaných prameňoch. Najprv sme sa sústredili na pramene publikované v slovenčine, ale i tie, ktoré rokom vydania spadajú už do prvej polovice nášho storočia.³ V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že na základe tohto východiskového materiálu nemožno podať vyčerpávajúci obraz komplexu povestových látok Bratislavy, pretože už aj v spomínaných zbierkach ide o výber a edičným zámerom viac či menej podriadené ďalšie fabulovanie. Je potrebné tiež konštatovať, že tu nejde o zachytenie dobového stavu živej rozprávačskej tradície. Nemenej dôležité je aj ohraničenie materiálu na slovenské texty, resp. texty vydané v slovenskom preklade.

Bratislava bola v minulosti, ako to dokazujú archeologické a historické výskumy, priestorom historicky, geograficky, a najmä etnicky veľmi exponovaným, kde každá z etnických kultúr zanechala viac-menej identifikovateľné stopy v etnogenéze kultúry Bratislavy.⁴ Ak chceme dostať vyčerpávajúci obraz o povestovej tradícii Bratislavy, musíme brať do úvahy aj jej nemeckú, maďarskú, židovskú i chorvátsku súčasť. Z takéhoto pohľadu sa pred nami otvára aj problematika preberania a

Ganymedova fontána pred Národným divadlom. Foto H. Bakaljarová

inkorporácie etnicky príznačných látok, etnicko-sociálna podmienenosť frekvencie určitých látok, otázka žánrovej orientácie a preferencie vo vzťahu k etniku, či problém stabilnej súčasťi povestového repertoáru bez ohľadu na etnickú príslušnosť jeho nositeľov. Riešenie týchto otázok si však vyžaduje dôkladnú znalosť čo najkompletnejšieho materiálu v čo najširšom historickom zábere, so zreteľom na jeho etnografickú a folkloristickú hodnotu.

Prozaická tradícia veľkého mesta predstavuje svojráznu skupinu v celonárodnom fonde podaní, no zároveň vykazuje i spätosť s látkami celonárodných tradícií. Tak je to najmä s tradíciou sídelných miest, ako na to poukázal M. J. Pulec pri porovnávaní povestového fondu Prahy a Krakova.⁵

Hoci Bratislava bola v čase tureckého panstva v Uhorsku sídelným mestom (zákonný článok č. 49 z roku 1536), v jej celých dejinách malo toto obdobie relatívne epizodický charakter, a tak sa napr. prozaická tradícia nesústredila na takú výraznú látku sídelných miest, akou je založenie mesta.

Poloha mesta na Dunaji, ktorý plnil dôležitú obrannú funkciu a na brehoch ktorého sa sústreďoval život rybárov, ako aj úloha hradu ako ochrany pred nepriateľom našli svoj výraz v mnohých podaniach. Z témy o obrane mesta a hradu menujme látku o odvážnom obrancovi, ktorý použijúc leš, počas noci potopí na Dunaji flotilu lodí nepriateľského panovníka.

Príznačná vlastnosť povestových podaní poverového charakteru, ktorou je žánrová nevyhranenosť, resp. kríženie

Kačacia fontána na Šafárikovom námestí. Foto H. Bakaljarová

žánrov, je prítomná v celom komplexe podaní o čertovi, vodníkovi, lesných žienkach, bielej a čiernej panej. Tieto látky sa viažu takmer ku každému významnejšiemu domu, palácu, k studniam a fontánam, k Dunaju, k radnici či k sakrálnym stavbám a cintorínom. Pri mnohých podaniach o dobrom alebo zlom vodníkovi na Dunaji (rybočlovek; vodník, ktorý sa zľakne obludy — rybárov ležiacich hlavami do kruhu; podania o rusalkách, pomáhajúcich rybárom, o čertoch v devínskom kameňolome, na skale pri Dunaji apod., o ohnivom voze, ktorý sa zjavuje nad hradom alebo nad vrchom Kamzík, ako predzvesť a veštbá veľkých požiarov) možno azda uvažovať o infiltrácii látok z prozaického fondu vidieckeho obyvateľstva, ktoré tvorilo zázemie pracovných síl v meste. V týchto látkach sa konkretizujú ľudové predstavy nadpriro-

dzených bytostí v rozpätí ich funkcií od škodcu po pomocníka.

V celom súhrne nami sledovaného materiálu je veľa podaní, v ktorých historické aj pseudohistorické postavy zaujali rozprávačov predovšetkým vo funkcii a podobe revenantov, kedy viac ako skutky ich života zaujímal ľudí ich posmrtný život — osud a možnosti neprirodzených zásahov mŕtvych do života žijúcich. V týchto podaniach sa poeticky účinnou, i keď umelecky jednoduchou formou odzrkadľuje svetonázorový obzor rozprávačov. Motívom odplaty za dobro alebo zlo, kde sa konkrétne historicky menujú osoby, vykresľuje sa prospešnosť či neprospešnosť ich činov a následky, čím tieto podania plnia i dôležitú socializačnú funkciu. Sem zaraďujeme i podanie o dvanástich radných pánoch, ktorí sa zjavujú v dobe blížiaceho sa nepriateľského

Budova Academie Istropolitany na Jiráskovej ulici. Foto H. Bakaljarová

útočku na mesto, alebo podanie o bielej panej blúdiacej nočnou hodinou v budove Academie Istropolitany, ktorá koná dobré skutky a vykupuje tak hriechy svojho krutého manžela.

Za samostatnú skupinu mestských podaní možno považovať prozaické tradície o významných osobnostiach, ktoré v meste žili alebo ho navštívili. K Bratislave sa takto viažu látky k postave Svätopluka v podaní o Devíne, cez podanie o podivnom vedcovi Paracelsovi, až po rozprávanie o Mozartovi alebo Márii Terézii. Práve tieto podania sú žánrove nevyhranené, čo sa prejavuje od fabulovania a etymologizovania v prípade Svätopluka cez poverový charakter podania o Paracelsovi⁶ až po anekdotický charakter ústnej prozaickej tradície o stretnutí Mozarta s Máriou Teréziou.

Význam vody pre život obyvateľov mesta zdôrazňuje cyklus podaní o studniach a fontánach, pričom v sledovanom materiáli nachádzame viacero látok. Napr. o Ganymedovej fontáne sú tri podania — jedna so základom postaveným na gréckej báji o Ganymedovi, druhé podanie hovorí o rodine, ktorá sa po polnočnej omši vracala domov a dcéra tejto rodiny zbadala postavu, ako šablou ukazuje na kameň. Dievča kameň odvalilo a na tom mieste vytryskla voda, pričom záhadná postava zmizla. V treťom podaní sa hovorí o útoku nepriateľa na Bratislavu. Bratislavčania sa v strachu zhromaždili na mieste dnešnej fontány. Preletel nad nimi orol a ponúkol im pomoc. Z vďaky mu Bratislavčania núkali zlato, šperky alebo mladé srny. Orol takúto odmenu odmietol, chcel len, aby bol zvečnený v po-

dobe sochy. Křidly potom tak čeril vodu Dunaja, až v nej nepriatelja pohynuli, čím sa vytvorilo zároveň nové dunajské rameno. Bratislavčania nemuseli splniť sľub — postaviť orlovi sochu.⁷

Nielen významné osobnosti a špecifické podmienky života obyvateľov mesta boli podkladom pre vytvorenie mestských tradícií povestového charakteru, ale aj sociálna štruktúra a povolania viažúce sa k mestu podnietili vznik podaní takéhoto typu. A tak v materiáli nachádzame zaznamenané povery, viaceré podania viažúce sa k postave bratislavského kata, k postave vicekancelára bratislavskej Academie Istropolitany či k postave zázračného rabína Sophera.

Na záver by sme chceli z pohľadu folkloristu stručne zhodnotiť pramene, z ktorých sme čerpali pri tomto náčrte komplexu povestovej tradície Bratislavy. Keďže išlo o prvú fázu odborného záujmu o túto problematiku, sústredili sme pozornosť na slovensky písané pramene: K. Benyovszky: Rozprávky zo starého Prešporku. Bratislava 1930; publikácie V. Plicku: Hlas bratislavských studní a fontán. Bratislava 1946; Veselé figle bratislavského vodnára a jeho vidieckych kamarátov. Lipt. Mikuláš 1948; Slovenské hrady I. Žilina 1930; O. Faust: Zo starých bratislavských zápisníc. Bratislava 1933.

Bratislavský mestský archivár dr. Ovidius Faust zostavil svoju knihu ako príspevok k dejinám Bratislavy na základe mestských archívnych prameňov. Povestové látky sú tu včlenené do textov, ktoré sa týkajú historických údajov o Bratislave, jej hospodárskeho a kultúrneho života. Publikácia obsahuje samostatnú kapitolu Úryvky zo súpisu povestí bratislavskej župy, v ktorej sú informátori uvedení iniciálami a na základe veku informátorov alebo roku záznamu je možné časovo určiť i fungovanie týchto podaní.

Stará radnica v Bratislave. Medzi oknami maľba, ku ktorej sa viaže povest. Foto H. Bakaljarová

Z folkloristického hľadiska sa nám javia hodnotnejšie publikácie V. Plicku, ktorý, ako sám uvádza, sleduje aj zretele národopisné.⁸ Folklorista má tak možnosť na základe pasportizácie niektorých podaní zaznamenať a zhodnotiť i aspekty fungovania týchto podaní v časových, priestorových, etnických a sociálnych súvislostiach.

Uvedomujeme si, že tento príspevok je len akýmsi exkurzom, i to materiálovo ohraničeným, do problematiky povestovej tradície mesta — Bratislavy. Mohol by však byť zároveň východiskom ďalšieho štúdia tejto problematiky ako špecifickej súčasť kultúrneho povedomia novodobých obyvateľov mesta.

- 1 ĎURÍČKOVÁ, M.: Dunajská kráľovná. Bratislava 1976; TÁ ISTÁ: Prešporský zvon. Bratislava 1978; MORIC, R.: Zvon lumpov. Bratislava 1979.
- 2 BEŇOVSKÝ, K.: Rozprávky zo starého Prešporku. Bratislava 1930; PLICKA, V.: Slovenské hrady I. Žilina 1930; TEN ISTÝ: Hlas bratislavských studní a fontán. Bratislava 1946; TEN ISTÝ: Veselé figle bratislavského vodnára a jeho vidieckych kamarátov. Lipt. Mikuláš 1948; FAUST, O.: Zo starých zápisnic mesta Bratislavy. Bratislava 1933.
- 3 Pozri poznámku 2.
- 4 Podrobnejšie KALESNÝ, F.: K otázke historických premien a etnickej mnohokosti spôsobu života a kultúry ľudu Bratislavy. Slov. Národop., 33, 1985, s. 7—28.
- 5 PULEC, M. J.: Pověsti Prahy a Krakova. Čes. Lid, 50, 1963, s. 82—91.
- 6 Bratislavu navštívil Paracelsus v roku 1537.
- 7 PLICKA, V.: Hlas bratislavských studní a fontán, c. d., s. 39—46.
- 8 Tamtiež, kapitola „Doplňky a vysvetlivky z národopisu“, s. 118—121.

К ТРАДИЦИИ ПРЕДАНИЙ О БРАТИСЛАВЕ

Резюме

Сказаниям о Братиславе не уделялось до сих пор достаточное специальное внимание. В последнее время было издано несколько сборников таких преданий, в художественной обработке видных словацких авторов литературы для детей и юношества — прежде всего Марии Дюричковой и Рудо Морица. Исходным пунктом послужили автору статьи словацкие тексты, или же переводы на словацкий язык, зафиксированные в сборниках преданий в тогдашней печати и в исторических работах. Этот ориентировочный материал относится к концу 19-ого до сороковых годов 20-ого веков. На основе этих источников по сути работали оба названных писателя, но отбор и обработку материала они подчинили своим художественно-воспитательным целям, имея в виду детского читателя.

Автор описывает основные материалы преданий о Братиславе, в которых переплетаются исторические периоды, судьбы города, деятельность выдающихся личностей в Братиславе, социальное расслоение и профессии в городе, типичные для этого города, этническая

структура Братиславы и т.д., это все переплавлено в своеобразном мировоззрении городского общества.

На основе изучения истории Братиславы и ее социального, культурного и этнического развития автор статьи намечает проблематику перенимания и внедрения этнически характерных материалов, очередные возможности изучения этническо-социальной обусловленности частоты определенных материалов, или вопрос о жанровой ориентации и превалирования по отношению к этнической группе. Существующая материальная база пока не дает возможность для более глубокого исследования этих проблем.

Работа с преданиями о Братиславе одновременно выдвинула необходимость собрать как можно наиболее полный материал в наиболее широком историческом масштабе, учитывая его этнографическую и фольклористическую ценность. Это в будущем дало бы возможность дать исчерпывающий взгляд на место и функционирование традиций преданий о городе к общенародной повествовательной традиции.

Zusammenfassung

Den Sagen, die mit der Stadt Bratislava verknüpft sind, wurde bisher noch keine ausreichende Aufmerksamkeit zuteil. In den letzten Jahren sind jedoch mehrere Sammlungen dieser Sagen in der künstlerischen Bearbeitung der renommierten slowakischen Autoren im Bereich der Kinder- und Jugendliteratur — Mária Ďuričková und Rudo Moric — erschienen. Materieller Ausgangspunkt für die Autorin des Beitrags waren jedoch slowakische Texte bzw. Übersetzungen ins Slowakische, die in Sagensammlungen, in der zeitgenössischen Presse und in Abhandlungen mit historischer Zielsetzung aufgezeichnet sind. Auch die beiden genannten Schriftsteller sind im wesentlichen von diesen Quellen ausgegangen, wobei sie die Auswahl und Bearbeitung der Stoffe ihren eigenen künstlerischen und pädagogischen Zielen — im Hinblick auf die Leser im Kindes- und Jugendalter — unterordneten. Dieses Material stammt aus der Zeit vom Ende des 19. bis zu den vierziger Jahren unseres Jahrhunderts.

Die Autorin beschreibt die grundlegenden Stoffe der Sagen über Bratislava, in denen sich historische Begebenheiten, die Geschehnisse der Stadt, das Wirken prominenter Persönlichkeiten in Bratislava, die

soziale Schichtung der Einwohner und die Berufe, die für Bratislava typisch waren, sowie die ethnische Struktur Bratislavas, umgeschmolzen durch die spezifischen weltanschaulichen Ansichten der städtischen Sozietät, miteinander vermischen.

Auf Grund ihres Studiums der Geschichte Bratislavas und der sozialen, kulturellen und ethnischen Entwicklung der Stadt skizziert die Autorin die Problematik und Inkorporation ethnisch kennzeichnender Stoffe. Sie bespricht weiter Möglichkeiten des Studiums der ethnisch-sozialen Bedingtheit und der Frequenz bestimmter Stoffe sowie die Frage der genremäßigen Orientierung und Präferenz der Beziehung zum Ethnikum. Die bisherige Materialbasis erlaubt jedoch eine eingehendere Erforschung dieser Probleme noch nicht.

Die Beschäftigung mit den Sagen der Stadt Bratislava erwies zugleich die Notwendigkeit, möglichst komplettes Material mit einer möglichst weiten historischen Reichweite im Hinblick auf seinen ethnographischen und folkloristischen Wert zu sammeln, das es in Zukunft ermöglichen würde, einen erschöpfenden Blick auf den Ort und das Fungieren der Sagentradition Bratislavas in bezug zur gesamt-nationalen Erzähltradition zu werfen.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 35, 1987, číslo 2—3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVICOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 40,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expedi-
cia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1987

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 35, 1987 №2—3

Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 35, 1987, Nr. 2—3. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 35, 1987, No. 2—3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 35, 1987, No. 2—3

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

